

Психологічний зміст гендерної специфіки архетипів

Анотація. Стаття присвячена теоретичному вивченню проблеми взаємозв'язку понять «архетип» та «гендер».

Ключові слова: архетип, гендер.

Актуальність теми. Проблема гендерних досліджень, останнім часом, займає широку нішу у сфері психологічних досліджень. Вирішенням питань щодо гендеру в психологічній науці займалися такі вчені як: І. С. Клецина, Л. В. Попова, Т. А. Репіна, І. В. Романов, К. Гілліган, К. Джерджен, Н. Ходоров, Р. Хоф та інші.

Проблема архетипів набуває особливої значущості, оскільки закладені у безсвідомому вони відображають найглибші аспекти смислогенезу. Величезний інтерес до поняття архетип із боку представників і гуманітарних, і природничих наук (психоаналітиків, культурологів, філософів, соціологів, фізиків та ін.) пояснюється усвідомленням тісного зв'язку людини з її підсвідомим.

Вивченню архетипів присвячені роботи Е. Ноймана, М.-Л. фон Франца, К. Г. Юнга, в українській культурі О. Б. Гуцуляка, Л. І. Дяченко, О. С. Кирилюка, О. С. Колесник, С. Б. Кримського, О. В. Ливинської, Н. О. Лисюк, І. М. Моїсеєва, В. Ф. Ятченка.

Постановка проблеми, Проблеми гендер та архетип тісно пов'язані між собою. В даний час змінюються соціальні ролі чоловіків і жінок. Процес фемінізації чоловіків і маскулінізації жінок помітний у всьому світі. Також активізується роль жінки і у політиці. Це безпосередньо пов'язано з накопиченням загальнолюдського досвіду та новітніми досягненнями цивілізацій, що спричинило зміну індивідуальних архетипних образів багатьох людей.

Формулювання мети статті. Основною метою написання статті є вивчення та аналіз різних теоретичних підходів до визначення взаємозв'язку архетип і гендер на сучасному етапі розвитку психологічної науки.

Виклад основного матеріалу. Проблеми гендер та архетип тісно пов'язані між собою. На сьогоднішній час змінюються соціальні та гендерні ролі чоловіків і жінок. Наприклад, найбільш актуальна ситуація зміна сімейних ролей. Чоловік почали виконувати жіночі сімейні ролі (виховує та доглядає за дітьми), жінки – займаються чоловічими справами (поповнюють сімейний бюджет). Процес фемінізації чоловіків і маскулінізації жінок помітний у всьому світі. Також активізується роль жінки у політиці.

Вивчення архетипів займає особливе місце в феміністичній теорії, яка розглядає архетипи як «динамічні культурні конструкти». Вивчення проблеми архетипу та гендеру у єдності є можливим, оскільки на думку С. Б. Перевозкіна, Ю. М. Перевозкіної та А. М. Трусова архетип є одним із визначальних факторів становлення гендерної ідентичності [1, с. 45]. Їх думка ґрунтується на дослідженнях, що визнають існування елементів архаїчного, міфологічного в структурах колективної та індивідуальної свідомості, які впливають на формування гендерної ідентичності особистості. Таким чином, особливості гендерної презентації в певній мірі залежать від домінуючого архетипу у структурі особистості.

«Архетип» не є абстрактною одиницею, що не піддається дослідженню – істинне знання про нього антропоцентричне та спрямоване на відновлення особистісної ідентичності, що є особливо важливим в період ментальної глобалізації, тобто при придушенні загального приватним, індивідуальним. Гендерна ідентичність та завдання її збереження не є винятком у цьому випадку, оскільки К. Г. Юнг виділяє бінарний архетип Аніми і Анімус, жіночого і чоловічого, що входять до основних архетипів колективного безсвідомого і складають особливу низку гендерних архетипів [4, с. 212].

Аніма і Анімус - це парний архетип, що прив'язаний до біологічної статті людини. Аніма - це жіноча сторона чоловічої душі. У кожної людини

закладені і чоловіча, і жіноча типи енергії, і якщо в фізичному плані на перше місце виходить чоловіче, то жіноче занурюється в глибини психіки.

У більш глибокому розумінні, Аніма для чоловіка виконує функцію провідника у глибини його безсвідомого. Вона - сполучна ланка між божественним всередині (самості) і повсякденним у свідомості. Вибудовуючи і налагоджуючи відносини з живою жінкою, чоловік формує гармонійне відношення до власної душі (аніми). Тому відносини з жінкою це не просто розвага чи можливість продовження роду - це ще й шлях духовного розвитку, передбачений самою природою.

Точно таку ж роль грає для жінки Анімус - визначає її стосунки з чоловіками і є провідником в тіньовий аспект душі. І точно так само, стосунки з чоловіком - це прекрасна, якщо не єдина, можливість для жінки рухатися шляхом духовного розвитку [4, с. 215].

До основних характеристик Аніми/ Анімуса відносять (див. табл. 1).

Таблиця 1.

Характеристики архетипів Аніма та Анімус за К. Г. Юнгом

Аніма	Анімус
Ніжність, чутливість, добросердечність, таємничість, чистота, наївність, ощадливість, забобонність, ранимість, кокетливість, гнучкість, поступливість, ліричність, піднесеність, легковажність, душевність, милосердя, безпосередність	Завзятість, рішучість, прагнення до пізнання, незалежність, цілеспрямованість, наполегливість, експансивність, активність, витримка, самовитримка, раціональність, стрімкість, життєстійкість, сила, грубість, сила духу, сміливість, наполегливість, стратегічність, строгість, впевненість, раціональність

Однією з найвідоміших сучасних дослідниць жіночих архетипів є юнгіанський аналітик Клариса Пінкола Естес. Її концепція розвитку особистості жінки полягає в тому, що жінка, проходячи через різні ступені ініціації, прямує до Самості, тобто своєї ідеальної жіночності. На жаль, цей процес має багато перешкод через те, що сьогодні втрачені ритуали ініціації

юних дівчат старшими жінками, як відмічає, К. П. Естес. Але цю функцію ще зберігають казки, міфи, легенди. Вони є прототипом постаті Мудреця, що підказує дівчині яким шляхом йти, який з духовних скарбів ще треба набути їй на своєму життєвому шляху. З точки зору К. П. Естес, архетипи можуть на короткий термін втілюватись в особистості дівчини, викликаючи божественні переживання, але жодна дівчина не може постійно втілювати в собі один-єдиний архетип. Архетип – недосяжний для людини ідеал, «зірка, що вказує шлях», але її ніколи не досягти. Омана полягає в тому, що дівчина доводить себе до виснаження, намагаючись відповідати вимогам певного архетипу [7, с. 12].

Європейська культура багато в чому завдячує античній картині світу, у зв'язку з чим, важливо розглянути концепцію професора психіатрії та юнгіанського аналітика Дж. Ш. Болен. Джин Шинода Болен, займаючись вивченням давньогрецької міфології, виявила в ній сім важливих для греків богинь, і, відповідно, сім основних жіночих образів, а саме: Артеміда, Афіна, Гестія (Веста у римлян), Гера, Деметра, Персефона, Афродіта. Кожна з богинь уособлює певний жіночий архетип. Так, Артеміда втілює в собі архетип Сестри (може бути суперницею для свого чоловіка, тому що переконана феміністка). Афіна – незаймана богиня, виражає архетип Дочки батька, бо є правою рукою Зевса. Гестія – це архетип Мудрої жінки, що несе в собі знання мудреця – відлюдника, є жрицею домашнього вогнища. Деметра – архетип Матері, для неї найважливішим є її дочка. Персефона втілює в собі архетип Дитя (Дочки своєї матері), це інфантильне створіння, що повністю підкоряється матері та чоловіку. Нарешті, найвідоміша давньогрецька богиня Афродіта, втілює архетип Коханки, чуттєвої та творчої особистості, що присвячує своє життя пошуку нових вражень, самовдосконалюється шляхом любові. Дж. Ш. Болен стверджує, що ці богині дуже відрізняються одна від одної і є антагоністичними. Це може прояснити природу внутрішньо-особистісних конфліктів сучасної жінки, яка намагається зробити місцем творчості одночасно сім'ю та професійну

діяльність. Грецькі богині втілюють собою взірець жінки патріархального суспільства. Тому, на думку дослідниці, деяких з них, наприклад Геру, Деметру, Персефону можна назвати вразливими з точки зору сучасних вимог до жіночої самореалізації [5, с. 32].

При визначенні чоловічих архетипів Дж. Ш. Болен визначає "бінокулярний" погляд - точку зору, що враховує як сильні архетипи, діючі всередині особистості, так і зовнішні стереотипи, яким необхідно відповідати. Автор виділяє такі чоловічі архетипи: Зевс – архетип влади та волі, Посейдон – архетип емоцій та інстинктів, Гадес – символ безсвідомого, Аполлон – постає як законодавець та стрілець, Гермес - посланець, хитрун, мандрівник, Арес – воїн, танцівник, коханець, Гефест - ремісник, винахідник, затворник, Діоніс - містик, коханець, мандрівник [6, с. 24].

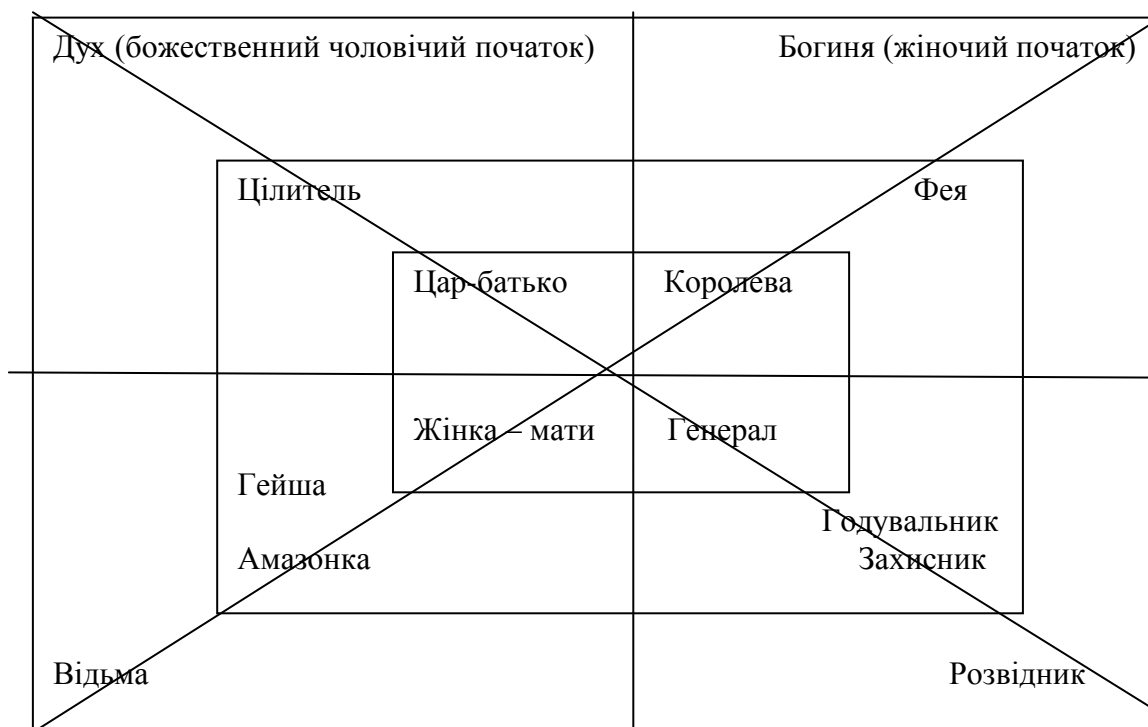
У «Символах трансформації» К. Г. Юнг зазначає, що стародавні люди вбачали в жінці прояви чотирьох іпостасей: Єви (імпульсивність, інстинктивність), Софії (мудрість), Олени (емоційність) або Марії (чесність, благодійність); у чоловіках – архетип Царя, Воїна, Мага та Закоханого. Це означає, що особистісну реалізацію розглядали через архетипи, які відображали Аніму/ Анімус, тобто архетипічний конструкт інтраперсонального несвідомого. Жінку розуміли або як істоту вищу за чоловіка, як образ душі, наділяючи її якостями персоніфікованого знання або вищих чеснот, і тоді жінка була Софією або Марією, або її розглядали як істоту нижчу за чоловіка, як інстинктивне та надмірно емоційне створіння, і тоді вона втілювала в собі Єву чи Олену. В своїх нижчих формах жінка наділялася такими якостями: звабниця, невірна, лицемірна «вічна жіночність», що затягує чоловіка у вир, в той же час, загадковістю і таємничістю, в чому проявлявся аспект сирени, що відводить чоловіка в бік від прогресу, еволюції та аспект води, таємниці, безодні [4, с. 38].

В. В. Козлов вважає, що поділ Аніми/ Анімуса на чотири типи є недостатнім, а кожна архетипна реалізація Аніми/ Анімуса має три аспекти і способи маніфестації, що в психології буддизму позначені як сатьва

(врівноважений, світлий, духовний початок), раджас (жвавий, діяльний початок) й тамас (інертний, темний, деструктивний початок). Таким чином, можна виділити дванадцять можливих маніфестацій Аніми. Крім того, автор виділяє чотири архетипи Анімусу: архетип Закоханого, Мага, Воїна та Царя. Для Аніми є можливим реалізація в таких архетипах як Еви, Олени, Софії або Марії [3, с. 186].

Питання взаємозв'язку гендеру та архетипів залишається на сьогодні відкритим, ми лише окреслили його межі та проаналізували різні підходи та концепції щодо гендерної специфіки архетипів. Тепер переходимо до проблеми трансформації архетипів особистості. Всі дослідники стверджують, що архетипи особистості змінюються протягом її життя, набуваючи різних психологічних якостей та змінюючи моделі поведінки.

Василець Т. Б. виділяє для чоловіка та жінки такі архетипи як: розвідник, захисник, годувальник, генерал, король, цілитель, дух та відьма, амазонка, гейша, мати, королева, фея, богиня відповідно. Вона надає найбільш розвинену схему зміни архетипів на різних етапах ініціації чоловіків та жінок (див. рис. 1). Кожен архетип виконує свою функцію на протязі індивідуального становлення особистості людини окремо для чоловіка та жінки: відьма сприяє пізнанню внутрішнього світу особистості; амазонка – це бойовий ресурс, вона надає можливості захищати свої межі; гейша виконує функцію надання та отримання задоволення; мати – забезпечує життєдіяльність; королева – керує, вказує; фея – зцілює, дарує та змінює, богиня – творить, воскрешає та благословляє. Стосовно чоловічих архетипів: розвідник забезпечує пізнання внутрішнього світу, встановлює соціальні взаємозв'язки; захисник – охороняє життя та честь; годувальник – приносить задоволення; генерал слугує жінці; король (цар-батько) – править, розподіляє владу; цілитель – зцілює, зберігає та рятує життя; дух – створює, спрямовує, розвиває [2, с. 49].

Рис. 1. - Становлення чоловіка та жінки через зміну архетипів

Таким чином, можна зробити висновок, що гендерна специфіка є невід’ємним аспектом при вивченні архетипів особистості та формуванні уявлень про архетипи залежить від типу гендерної ідентичності. Питання щодо становлення архетипів залишається відкритим, оскільки відсутні теорії, що безпосередньо доводять, або спростовують це твердження.

Висновки та перспективи дослідження. Загалом теорія архетипів є актуальною на сьогоднішній день, оскільки відбувається «зміна поколінь» та конфронтація молодого покоління зі своїми батьками. Це безпосередньо відображається і на архетипах як колективних показниках формування та розвитку як окремої людини, так і цілого роду. Тісно пов'язана і за проблематикою та за сферою впливу є проблема гендерної ідентичності людини, зміни в якій ми можемо спостерігати сьогодні, а негативні результати проявляться через кілька поколінь. Зміна як архетипів, так і гендерної ідентичності приведе до суміжних негативних результатів.

Проблема архетипів є невирішеною загалом. Наша стаття піднімає проблему необхідності подальшого дослідження архетипів.

Список використаних джерел:

1. Грицюта, Н. М. Архетипи української ментальності в сучасній рекламі [Текст] / Н. М. Грицюта // Інформаційне суспільство: наук. журн. – 2011. – № 14. – С. 44-51.
2. Василец, Т. Б. Мужчина и Женщина – тайна сакрального брака / Т. Б. Василец. - СПб : Речь, 2010. – 286 с.
3. Козлов, В. В. Гендерная психология : учеб. пособие / В. В. Козлов, Н.А. Шухова. – СПб : Изд-во СПбГУ, 2008. – 228 с.
4. Юнг, К. Г. Символы трансформации / Карл Густав Юнг; пер. А. А. Спектор. – М. : АСТ МОСКВА, 2008. – 731с.
5. Bolen, J. Goddesses in Everywoman / J. Bolen. - S.F. : Harper&Row, 1999. – 309 с.
6. Bolen, J. Gods in Everyman / J. Bolen. - S.F. : Harper&Row, 2008. – 309 с.
7. Estes, C. P. Women Who Run With the Wolves Myths and Stories of the Wild Woman Archetype / C. P. Estes - N.Y. : Ballantine Books, 2002, - 505 с.

Психологическое содержание гендерной специфики архетипов

Аннотация. Статья посвящена теоретическому изучению проблемы взаимосвязи понятий «гендер» и «архетип».

Ключевые слова: архетип, гендер.

Psychological content of gender specific of archetype

Abstract. *The article is devoted by the problem of theoretical connection between the notions «archetype» and «gender».*

Key words: *archetype, gender.*